АЛМАНАХ ВЕЗНИ

Този I АЛМАНАХ ВЕЗНИ е издаден по случай 5-годишнината от основаването на Книгоиздателство ВЕЗНИ – основано в Стара Загора с клон в София в началото на 1918 – и има за цел да даде едно обобщение на досегашната идейна дейност на книгоиздателството, изразена главно в сп. ВЕЗНИ, издавано през 1919, 20 и 21 година.

СПОМЕНИ ЗА ЕМИЛ ВЕРХАРН

Верхарн
от Фр. Мазереа

В началото на преминалата всесветска война, през август 1914 г., аз бях в Лондон, дето имах извънредното щастие да се запозная с големия белгийски народен поет — Емил Верхарн. В онова време хиляди бежанци от Белгия бяха ненадейно изпълнили квартирите на Лондон, а така също и немалко бежанци от Париж — и аз бях изненадан донякъде, когато един ден срещнах в английския вестник „The Observer“ една поема с подписа на Верхарна, озаглавена „La Belgique Sanglante“, а на последната страница едно обявление за някакво събрание на белгийските бежанци, което щеше да се състои в Union Chapel и на което щеше да говори и Емил Верхарн. Дълбокото ми преклонение пред големия поет ме зовеше да ида на другия ден в Union Chapel, за да видя този, когото — през устрема на своите усилия — аз се осмелявах да смятам за свой учител в поезията, а делото му — за пример и идеал.

Когато влязох в широката високосводна катедрала, цяла изпълнена от хора, там из хилядите уста се разливаше тържествено и печално пеене под религиозното бучене на органа. После почнаха речите на английски и най-сетне върху естрадата се появи ниската фигура на Верхарна. Той чете поемата „La Belgique Sanglante“ („Окървавена Белгия“). Неговият

глас трънпеше в дълбок израз на всичкото съкрушение на неговото старо сърце и всичката негова пламенна любов към родината, която бе възпял в петте книги на „Toute la Flandre“. В тоя глас – в неговия звук и в неговия трепет – аз чувствах силния дух, който туптеше във всички книги – от „Черните факели“ до „Образите на живота“. Фигурата бе дребна, но лицето с необикновен израз. Впечатлението у мене бе неотразимо.

На другия ден аз написах писмо до редакцията на „Observer“, с което молех да ми се съобщи адресът на поета. Аз го получих: 18, Matheson Road, Kensington. W. (Верхарн пребиваваше в дома на своя английски преводач Osman Edwards.) Моят възторг ме заставяше да направя ревностно поклонничество при големия майстор.

Следобед. Отварят ми. Изпращам визитната си картичка. Чакам в drawing room'а. Изведнъж на прага застава прав, в една донякъде войнствена поза, в домашно облекло, строг и застрашителен, Верхарн.

– Bonjour, monsieur – казва той.

Аз се покланям; извинявам се; представям се; сядаме. Изразявам му отначало с живи думи съчувствието си към нещастието, което бе постигнало неговата родина. Говорим за Белгия, за България: моментът води разговора ни на национална тема. Аз му изтъквам многото прилики между българския и фламандския народ, такъв, какъвто го е възпял той с всичкия жар на душата си – „печалните равнини“ на Фландрия, които „заминават към север“ „под скръбта и томлението на небесата“, с техните „бедни хора“, „хора на полето“, „черни селяни“, които „пият дъжд, гълтат вятър“, „пушат мъгла“... и глухите полета на Тракия. Аз говоря почти с патос.

– Vous êtes plein d'ardeur!... (Вие сте цял пламенност!) – извика Верхарн.

Това може би ни свързва.

Ние се видяхме още няколко пъти, преди да напусна Лондон (веднъж заедно с г. Edwards). Ние говорихме за литература, за преводите на неговите поеми, които аз бях направил и които смятах да направя (между тях и трагедията „Манастир") – за които той щедро и доверено ми даде своята авторизация: говорихме за белгийците, за българите, за немците, за русите, за славяните, за Брюсов, за Демел, за войната, за мира, за всемирния мир – пламенния блян на Верхарна, – за едно ведро и светло бъдеще – а този пацифистичен идеал гореше и у мене; той ни свързваше.

След като се върнах в България, ние продължихме нашите приятелски връзки. Тогава той живееше в Париж, St. Cloud, 5, rue Montretout. Нашата преписка бе винаги твърде сърдечна и с интерес един към друг. Четирите негови поеми, които издадох в началото на 1915 г. (№ 3 от *„Лирични хвърчащи листове"*), му доставиха, изглежда, известна радост. Част от едно негово писмо, в което той говореше за своите настроения в онова бурно време, бе напечатана от покойния Димчо Дебелянов във в. „Балканска трибуна". (Няколко от запазените писма публикувам като приложение към тия спомени.)

По-късно Верхарн ми изпрати „un livre occasionnel sur la guerre en Belgique" – книгата *„Окървавена Белгия"* („La Belgique Sanglante"), сборник от статии, публикувани тук и там. Можех да преведа нещо от нея на български; за жалост, тя ми дойде твърде късно: България се вече намесваше във войната, на страната на ония, които „окървавиха" Белгия, и ние бяхме врагове с Верхарна – ние, които мечтаехме за всемирния мир... В такъв смисъл бе последното ми писмо до него от септември 1915 година.

Аз не зная дали той го е получил. На бойното поле аз узнах за неговия трагичен край на Руанската га-

ра. Неговото велико сърце почива вече шест години под всеутешителната земя, но аз, с пламенността на своето благоговение – чувам как това сърце бие с могъщи удари и ни зове, всички нас, цялото човечество, към възбленуваните дни на едно друго човечество, щастливо и блестящо – човечеството на мира, труда и творчеството.

Анри Рама. Илюстрация към стихотворението на Верхарн „Звънарят“

ПИСМА ОТ ВЕРХАРНА

I

Драги поете и приятелю,

Получих Вашето писмо. Отговарям Ви само с една картичка, защото искам да дочакам Вашия отговор, който да ми каже, че сте я получили. Тогава ще бъда сигурен във Вашия адрес.

Ваш Е. В.

II

Драги поете и приятелю,

Това е третото писмо, което Ви изпращам. В първите две аз Ви писах за Вашите преводи, чийто избор ми хареса и които (преводите) ще накарам да ми преведат тук. Аз съм Ви твърде благодарен за тях, но, разбира се, не мога да съдя за тяхното качество на български. – Но аз имам голямо доверие във Вас и Вашия талант. Ако бихте превели още някои от моите поеми – аз ще бъда щастлив. Във Вас – уверен съм в това – е жив пламъкът и поривът.

Изпратих Ви една съвременна книга върху войната в Белгия; тя съдържа статии, публикувани тук и там.

Благодаря Ви пак и оставам Ваш

Е. В.

III

Драги поете,

Закъснях да Ви пиша, – а трябваше да сторя това отдавна. Извинение? Понеже работих извънредно много, от което пострада цялата ми кореспонденция. Преди всичко, благодаря Ви за преводите на мои сти-

хотворения, които сте издали. Помолих един приятел русин да ми ги преведе, но той не можа да стори това така, както би желал. Във всеки случай, той ме увери, че чувства моя ритъм във Вашия. Защото — за мене ритъмът е най-важното в поезията. — Сега пиша поеми върху войната: те ще бъдат издадени след една година от „Mercure de France". Аз ги обагрям с всичките мои въжделения, но същевременно ги и почерням с омразите си. От тези последните аз не мога да се запазя: моята искреност ги разпалва и проявява. След като Ви видях в Лондон, през зимата аз ходих на боевия фронт между Ипр и Диксмюд. Там вдъхвах и поглъщах войната почти с опиянение. Не мога вече сам да се позная — същият ли съм, какъвто бях преди десет месеца. Чувствам се едновременно и много малък, и много голям. О, тия страхотни часове, които ние живеем!

Моите живи приятелски чувства и Вам предан

Е. В.

IV

Драги мой поете,

Аз отговарям на всичките Ви писма и картички. Тази картичка дали ще стигне до Вас?

Също така за втори път Ви изпращам *Окървавена Белгия*. Изпращам Ви я „препоръчано".

Понастоящем съм малко болен — вследствие преумора, — но почивам си и мисля приятелски за Вас

Ваш Е. В.

Якоба ван Хемскерк *Рисунка*

IN MEMORIAM
ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ

1

Далеч на юг – в онази тиха есенна вечер, сред пустинното бранно поле от безлюдие и безчувствени скали – когато в душата ми проникна мразният трепет на вестта, че Димчо Дебелянов е мъртъв – пред мене се разтвори едно кърваво и ужасено око с хладното безумие на един голям въпрос. Там долу, из помръкващите, вечерни долини, дойде до мене траурният спомен за покойния поет, по една стръмна пътека, от камък и червени тръне, която отвеждаше – бавно и страшно – към едно мъртво минало.

2

Димчо Дебелянов бе посечен в жертва на една голяма и страшна Химера. Безсмислената Химера Отечество.

3

Димчо Дебелянов беше пленник на голямата проблема Изкуство. И остана недовършен. Той не достигна онова, което дирѝ.

И все пак: неговите скръбни строфи са ярки петна сред пространното безцветие на българската поезия. Димчо Дебелянов беше достатъчно силен, за да отрече традицията и да подири един нов път; свой

път (той беше най-самобитният между младите български поети).

4

Димчо Дебелянов беше пленник на страшната проблема Живот. Неговата невероятна съвест разбиваше живота на хиляди въпроси, които се сплитаха около душата му в нажежени и безизходни пръстени. Животът беше за него страдание, а страданието – неговата поезия.

Димчо живееше един страшен живот на съвестта – в онази хлъзгава пътека, дето кракът се бои да стъпи – между волята и безумието.

5

Душата на Димча Дебелянов – това е неговата „разблудна царкиня", която се люшка между чудовищни подеми и падения в пищните зали и тъмните подземия на някакъв старинен дворец, забравен над брега на пустинното море, което, след толкова безумни нощи, бездушно мълчи:

– Мълчи, а светлий бряг застила черна тиня.
Назрели за греха, кънтят греховни бездни,
витае трета нощ над водната пустиня
и блудна мрачина гаси венците звездни.

6

В „Легенда за разблудната царкиня" е отразена чрез символи една философия на литературната бохема, син на която беше сам Димчо Дебелянов – и онези, на които той прилича: Бодлер, Верлен.

Но Димчо Дебелянов не беше избистрен като „символически" поет, какъвто можеше и обещаваше

да бъде; той нямаше пред себе си един определен художествен идеал, какъвто можеше и трябваше да има. Защото остана докрай стегнат в задушната черупка на тази тъмна страна, която убива своите поети; която отведе Димчо Дебелянов далеч към Струма, за да запечата в сърцата ни скръбното число 3 октомври 1916.

МУЗИКАТА И ДРУГИТЕ ИЗКУСТВА

Марио Жеков.
Портрет на Гео Милев

Първата жизнена проява на в ужас пробудения сред лоното на първобитната природа човек: първият неволно изтръгнат през процепите на душата вик на ужас — е първото му художествено дело, първото музикално произведение. В музиката човекът намира пръвния — първичния — израз на себе си. Музиката е първичното изкуство.

В този първичен момент на човешко впечатление отвън и израз отвътре е предначертан сякаш целият жизнен път на човечеството, в него е включен целият външен облик и вътрешен смисъл на Изкуството — или на изкуствата.

Музиката е първичното начало на всички изкуства. Съвършеният първопроизход на всички изкуства. Самото понятие Изкуство.

В своето развитие другите — словесни или пластични — изкуства: поезия, танц, живопис, скулптура, архитектура, театър — са стигнали днес до едно толкова голямо отчуждение помежду си, че една обща за всички изкуства естетика — днес — е почти невъзможна и немислима. С изключение на музиката всички изкуства до днес насочват своите усилия към

фактите на тридименсионалното пространство на природата. От Аристотеля до днес изкуствата бяха тласнати в пътя на подражанието: „възсъздаване на действителността“ беше до днес основният принцип на всяка естетика. И в ревностното съблюдаване на този принцип едно изкуство с две измерения, като живописта, се засили да измени докрай на своята същина и да ни даде образи с три измерения, пластически форми, които претендират да бъдат не само илюзия (оптическа измама) на формите в природата, но и – адекватни тям. Възсъздаването на природата, на действителността уби в поезията – изкуството на словото – самостойната сила на словото като съчетание на звук и понятие – звук, изразяващ понятие – и превърна словото в белег, изразяващ известно понятие; и ограничи функцията на поезията до съчетание на понятия, по тоя начин – описание на факти от действителността около човека.

Обаче музиката не възсъздава. Не възсъздава никаква природа. Не описва никаква действителност.

Така до неотдавна музиката трябваше да съществува като самостойно изкуство, което няма нищо общо с всички останали изкуства.

Но музиката е първото изкуство.

Така всички останали изкуства трябваше да застанат в общата стълба на изкуствата – кое повече, кое по-малко – като вторични изкуства, творчески прояви от втори разред. Защото музиката е първична, безспорна проява на творческата мощ в човешката душа – израз, експресия, – а не подражание или възсъздаване (чрез опит и умение) на нещо вън от човешката душа.

Тази дисхармония наложи на естетиката дълбокото съмнение: каква е целта на изкуството? Дали да бъде възсъздаване на нещо вън от – или изразяване на нещо вътре в човека. Ако правдата е в кодекса на

Аристотеля, който установи възсъздаването като цел на изкуството – музиката трябва да бъде изключена от списъка на изкуствата, защото тя не възсъздава.

Императивът на тази логика ad absurdum отдаде правдата на второто възможно заключение: Изкуството е проявление, израз на нещо вътре в човека. Експресия!

Така неколцина естетици от края на миналия и началото на сегашния век дойдоха до прозрението, че досегашният дисхармоничен път на всички изкуства е бил лъжлив, е бил едно упорито крепено заблуждение и че бъдещият път на изкуствата трябва да бъде едно приближаване към принципите и целите на музиката. Целта на поезията е: не да описва с думи; целта на живописта: не да възсъздава формите за природата, а да се разкриват прозрения на човешката душа; да се откъртват – със силата на художествената емоция – скали в душата, под които дотогава е била потисната една велика и ободряваща тайна.

Така изкуството може вече да отговаря на онова свое предназначение, което Аристотел смътно долавяше: очищението, катарзис. Така само изкуството получава своята очистителна за душата сила и своето значение в хода на съдбата.

Експресията, изразът отвътре, прави изкуството *творчество* – а не възсъздаване или дори подражаване: творчество на *нови* форми, а не копиране на готови – дадени вън в действителността – форми.

Поезията днес употребява словото – понятие чрез звук – не за да „описва“ факти от действителността, а за да събуди чрез поетичния образ – съчетание от звук и понятие – известно прозрение в душата на читателя. Образът в поезията заема отново своето централно място, пропит с магическата сила на внушението – suggestion, – чрез което само може да бъде събудено известно прозрение. Както в

музиката: чрез внушението на тоновете.

Живописта днес се отказва да рисува готовите форми на действителността – човек, кон, гора, къща, облаци – и създава нови форми (които са нови и тогава, когато са съчетани от елементи, взети от действителността) – за да разкрие известно прозрение в душата на зрителя чрез внушението – скритата сила на боите и линиите, съчетани във форми с две измерения – форми върху плоскостта на платното. Боите получават своята самостойна сила на изразни средства и живописта се спасява от плитката хитрост на алегорията. Както тоновете на музиката. И чувството на смърт се изразява не чрез алегоричния скелет, заметнат с черен плащ и коса в костеливата ръка, а чрез съчетания от бои и линии. И това е достатъчно: защото всяка боя си има своя особена стойност и никога напр. черните и тъмнозелените бои върху платното не ще ни накарат да бъдем весели, а светлосините и розовите не ще събудят тъга у нас.

Скулптурата – също; днес тя се отказва от простата анатомическа правда на голото тяло.

За да се постигне онова възвишено въздействие чрез художествени форми върху човешката душа, което е било присъщо досега само на музиката. И този беше смисълът на Верленовия девиз: „De la musique avant toute chose!“